

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ
ΜΕΤΕΡΝΗΣ ΑΝΚΑΘΗΤΗΣ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

Ε.Υ. Δ. ΓΡ. Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ

Ζ Α Ν Π Ω Λ Σ Α Ρ Τ Ρ

(Ο ΠΑΡΟΕΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ)

Γ'. ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ *

Δράση και Έλευθερία⁽²¹⁾. Σπονδυλική στήλη της Σάρτρειας οντολογίας, όπως θ' αντιλήφθη ο αναγνώστης, είναι το νόημα της Έλευθερίας. Άλλα το νόημα αυτό στην αντίληψη του Σάρτρ είναι τελεία διαφορετικό απ' αυτό με το οποίο παρουσιάζεται ή λέξη έλευθερία στην καθημερινή της κυκλοφορία. Για τον Σάρτρ το «είμαι έλεύθερος» και το «Υπάρχω» είναι συνώνυμα. Ο άνθρωπος για τον Σάρτρ είναι καταδικασμένος να είναι έλεύθερος. Είτε το θέλει είτε όχι το ανθρώπινο πλάσμα είναι έλεύθερο. Δεν είναι έλεύθερο να μην είναι έλεύθερο. Και ο σκλάβος στα δεσμά του; Είναι κι' αυτός έλεύθερος;— Είναι, μάς λέει ο Σάρτρ. Και έδω φτάνουμε στο ιδιαίτερο νόημα που δίνει ο Σάρτρ στη λέξη Έλευθερία. Δεν ανήκει στον κόσμο των αντικειμένων ή Έλευθερία, δεν είναι της ίδιας φυλής μ' αυτά. Ένεργεί επάνω στον κόσμο των αντικειμένων, δεν έρχεται όμως απ' αυτά το ανθρώπινο πλάσμα αφού για τον Σάρτρ ανθρώπινο πλάσμα και έλευθερία είναι ένα και το αυτό. Ο σκλάβος στα δεσμά του είναι έλεύθερος για μιá αναφορικότητα (intentionalität), ν' αναφερθεί δηλ. σ' ένα σχέδιο αποδράσεως, να κάνει κάτι σαν αρχή συντριβής των δεσμών του⁽²²⁾. Μ' άλλα λόγια ή ούσία με την οποία είναι πλασμένη ή ανθρώπινη ύπαρξη λέγεται Έλευθερία. Η ύπεροψία και το ευερέθιστο του Δημήτρη Καραμαζώφ και ή βαθειά ειρήνη των Άλιόσα είναι το ίδιο έλεύθερες⁽²³⁾. Μπορώ δηλ. σε μιá κατάσταση ν' αντιδράσω συγκινησιακά (μαγικά) ή λογικά, αλλά πρέπει άκριβως να είμαι εκείνος για τον οποίο ο κόσμος αποκαλύπτεται ως μαγικός ή ως λογοκρατούμενος, δηλ. όφείλω ως έλεύθερος σχεδιαστής του έαυτού μου να δοθώ ως ύπαρξη λογική ή ως ύπαρξη μαγική.

* Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος και τέλος.

Άποκαλύπτοντας τον κόσμο δίνω στον έαυτό μου την ύπαρξη. Όχι μόνο σκέπτεται τον έαυτό του ο άνθρωπος άλλ' επίσης σκέπτεται και ό,τι δεν είναι ο έαυτός του: «Είναι», λέει ο Σάρτρ, «μέσα στο είναι» του ζήτημα του είναι του σ' ό,τι αυτό το είναι συνεπάγεται ένα άλλο, «έκτός από το ίδιο, είναι»⁽²⁴⁾. Έτσι ή ανθρώπινη συνείδηση θέτει έκτός έαυτής κάθε τι που δεν είναι ή ίδια. Υπάρχει το έγω και μπροστά στο έγω ο «κόσμος» που έθεσε το έγω, άλλ' ο κόσμος αυτός εύθυσ περιβάλλει το έγω, το περιέχει, το φυλακίζει. Είμαι δεμένος με τον κόσμο, είμαι «ένα όν μέσα στον κόσμο (In - der - Welt - sein)». Έτσι ο άνθρωπος πάντα και με κάθε τρόπο σκέπτεται κάτι. Είναι αυτό μιá πρωτοθεμελιακή ιδιότητα της συνειδήσεως. Η συνείδηση είναι πάντα συνείδηση κάποιου πράγματος. Αυτήν την ιδιότητα την ώνόμασε, όπως είναι γνωστό, ο Ούσσερλ «αναφορικότητα». Είναι ή συνείδηση μιá αναφορά σε κάποιο αντικείμενο και το σύνολο των αντικειμένων στα όποια αναφέρεται ή συνείδηση συγκροτεί τον κόσμο⁽²⁵⁾. Αυτήν την ιδιότητα της ύπαρξεως σύμφωνα με την οποία ή ύπαρξη θέτει έκτός έαυτής ένα κόσμο, «υπερβαίνει» τον έαυτό της επιχειρώντας τη θέση αυτή, την ονομάζει ο Χάιντέγγερ και μαζί μ' αυτόν και ο Σάρτρ «Υπερβατικότητα». Έτσι «συνειδητή ύπαρξη» και «υπερβατική ύπαρξη» είναι έκφράσεις ταυτόσημες. Άλλ' ή πράξη αυτή της συνειδήσεως με την οποία θέτει έκτός έαυτής τον κόσμο είναι μιá πράξη με την όποιαν αυτοτίθεται. Αυτή ή διαδικασία της αυτοθέσεως είναι ή έλευθερία. Έτσι υπερβατικότητα και έλευθερία είναι και για τον Χάιντέγγερ και για τον Σάρτρ έννοιες ταυτόσημες. Δεν είναι λοιπόν ή Έλευθερία μιá έκλογή. Δεν μπορεί ή ανθρώπινη ύπαρξη να πεί προτιμώ την α κατάσταση από την β που είναι έλευθε-

ρία. Έδω ή έλευθερία είναι για τὸ ἀνθρώπινο ὄν τὸ ἰδιαίτερό του θεμέλιο. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα ὄχι μόνο ὁ Σάρτρ ἀλλ' ὄλοι οἱ σύγχρονοι φιλόσοφοι τῆς ὑπάρξεως παίρνουν ὡς ἔμβλημά τους τὸ «Ἡ Ὑπαρξη προηγείται τῆς οὐσίας».

* * *

Αὐτὴ ἡ «ἀναφορικότητα» τῆς συνειδήσεως εἶναι μιὰ μορφή ἐνέργειας, εἶναι μιὰ δράση τῆς συνειδήσεως «ἐν τῷ γενᾶσθαι». Προϋπόθεση τῆς δράσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ἔλευθερία πού ἐπιτρέπει στή συνείδηση νὰ ἀποχωρίζεται συγχρόνα ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ ἀπὸ τὸ παρελθόν της γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὰ στοχαστεῖ «κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ μὴ ὄντος»³⁰, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ φανταστεῖ κάτι ἄλλο ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Ἀπὸ μιὰ ἀποψη αὕτη ἡ ἔλευθερία εἶναι ἀπόλυτη. Δὲν δοκιμάζει τὸ βάρος κανενὸς «ἐλατηρίου», κανενὸς «πάθους» ἀφοῦ εἶναι αὕτη ἡ ἔλευθερία πού σημασιοδοτεῖ ὄλα τὰ προσδιοριστικά στοιχεία, τὰ «αἷτια» πού ἔρχονται ἀπ' ἔξω, ἀπὸ τὸ παρελθόν ἢ ἀπὸ τὸν τωρινὸ κόσμο. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξωμε καὶ νὰ ὑπογραμμίσωμε μαζί με τὸ νόημα τῆς «ἀναφορικότητας», με τὸ ὁποῖο εἶναι συνυφασμένη ἡ συνείδηση, καὶ τὸ νόημα τοῦ σχεδίου. Ἡ συνείδηση εἶναι ἕνα διαρκές «σχέδιο». Σχεδιάζει κάθε στιγμή κάτι. Τὸ σύνολο τῶν σχεδίων αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν σὲ κάθε δεδομένη στιγμή «κατάστασή» της, τὴν condition της. Μέσα στήν condition αὕτη λειτουργεῖ γιὰ τὸν Σάρτρ ἡ ἔλευθερία. Τὸ σύνολο τῶν «σχεδίων» αὐτῶν ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου τὴν «Ὑπαρξη» (Existence). Μ' ἄλλα λόγια ἡ ἔλευθερία δὲν πρέπει νὰ ἐξομοιωθεῖ με τὴν ἀπλὴ ἰδιοτροπία οὔτε ἡ δράση μ' ἕνα ἀδιάκοπο καὶ αὐθαίρετο ριπτασμό. «Βέβαια»—μᾶς λέει ὁ Σάρτρ—«κάθε μιὰ ἀπὸ τίς πράξεις μου, καὶ ἡ ἐλαχιστότερη, εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἐλεύθερη... ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μπορεῖ νᾶναι ὁποιαδήποτε»³¹. Κάθε δηλαδή ἰδιαίτερη δυνατότητα πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ μέσα στὸ σύνολο τῶν σχεδίων πού εἶναι αὕτη ἡ Ὑπαρξη μου. Αὐτὸ τὸ σύνολο συγκροτεῖ μιὰ ἐνότητα ὀργανική, μιὰ σύνθεση μοναδική καὶ ἀνεπανάληπτη, τὴν ὑπέρτατη δυνατότητά μου, τὴ θεμελιακὴ ἐκλογή πού ἔχω κάνει στοῦ ἑαυτοῦ μου. Μπορῶ βέβαια νὰ ἐπιστρέψω στήν ἐκλογή αὕτη, ν' ἀπαλλαγῶ ἀπ' αὕτη καὶ ἡ ἀγωνία, ἡ ὑπαρξιακὴ ἀγωνία, δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά ἡ συνειδητοποίηση τῆς μόνιμης αὐτῆς ἐνδεχομένης γιὰ μιὰ ριζικὴ μεταμόρφωση τοῦ ἑαυτοῦ μου. Ὁ Σαίξπηρικός Ἄμλετ, ὁ Παπᾶς τοῦ Χωριοῦ τοῦ Μπερνάνδος³² αὕτην τὴν ἐνδεχομένην συναντοῦν στήν ἀγωνία της. Σ' αὐτοὺς τὸ roui-soi παλέει γιὰ νὰ μὴ κυριαρχηθεῖ ἀπὸ τὸ en-soi, ἡ Ὑπαρξη ἀγωνίζεται με τὴν παγίδα τοῦ γλωσσίου, ἡ ἔλευθερία εἶναι τέτοια γιὰτι εἶναι πάν-

τοτε «ἐν κινδύνῳ». Ἄλλ' ὅσο μένω μέσα στὸ πλαίσιο τῆς θεμελιακῆς αὐτῆς ἐκλογῆς, τὰ μερικώτερα σχέδιά μου, ἂν καὶ δὲν ἀπορρέουν ἀπ' αὕτη με τὴν αὐστηρότητα τῆς λογικῆς συνέπειας, θὰ διαρθρῶνται μαζί της σὲ μιὰ εὐπλαστὴ συνέχεια.

* * *

Μιὰ παρέκβαση. Ἡ καρδιά τῆς Ἐλευθερίας—εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σπάνια σημεῖα πού συναντᾶται ὁ Σάρτρ με τὸν Γιάσπερς τοῦ ὁποίου θὰ δοῦμε τὴ διανοητικὴ προσπάθεια μὲν θὰ τερματισθεῖ ἡ μικρὴ αὕτη μελέτη γιὰ τὸν παρισινὸ διανοητὴ—καὶ γιὰ τὸν Σάρτρ καὶ γιὰ τὸν Γιάσπερς, βρίσκεται ὄχι τόσο στὸ γεγονός τοῦ μέρους πού παίρνω σὲ μιὰ διαμάχη σὲ μιὰ σειρά δυνατοτήτων, σ' ἕνα ξετύλιγμα δισταγμῶν, ἐνδεχομένων, ὑπολογισμῶν, ὅσο στὸ γεγονός ὅτι παίρνω μέρος. Ἡ οὐσία, μ' ἄλλα λόγια τῆς ἔλευθερίας, ἔγκειται στὸ νόημα μιᾶς ἐκλογῆς, στήν ἀπόφαση νὰ κάμω μιὰ ἐκλογή. Καὶ ἐδῶ οἱ θεωρίες τῆς Ἐλευθερίας πού δὲν κατάγονται ἀπὸ τὴν πάρα πάνω ἀντίληψη τῆς ὑπαρξιακῆς ὑφῆς πέφτουν ἔξω. Κατευθύνουν τὴν προσοχή τους σ' ὅ,τι ἐκλέγω. Θέλοντας νὰ ἐξηγήσουν τὸ περιεχόμενο τῆς ἐκλογῆς, ἐξαντλοῦνται στήν ἀναζήτηση ἐλατηρίων καὶ μπλέκονται μέσα σ' ἕνα ἀδιέξοδο ἀντινομιῶν.

Τούναντίον ἡ ὑπαρξιακὴ ἀντίληψη ζητᾶ στήν Ἐλευθερία τὴν ἔκφραση αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως. Γιὰ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀντίληψη ἡ Ἐλευθερία εἶναι ἡ πράξη με τὴν ὁποία ἔρχομαι στὸν κόσμο. Ποιὸ εἶναι τὸ σῆμα τῆς Ἐλευθερίας αὐτῆς;—Εἶναι ἡ ἔκλογή. Μιὰ ἐκλογή ὅμως πού δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ με τὴν ἐκλογή π. χ. πού κάνει ὁ περιηγητὴς ἀνάμεσα στίς διάφορες χῶρες πού πρόκειται νὰ ἐπισκεφθεῖ: Εἶναι ἡ «ἐκλογή τοῦ ἑαυτοῦ μου»³³.

* * *

Τὸ ἐν ἑαυτῷ (roui-soi) δὲν εἶναι ἐλεύθερο παρά «ἐν καταστάσει» (en situation), δηλαδή μέσα στή σχέση τῆς ἔλευθερίας του με τὴν κατάστασή του. Καὶ ἡ σχέση αὕτη ἔρχεται ἀπὸ διάφορους παράγοντες: Τέτοιοι ἡ θέση πού κατέχει, τὸ παρελθόν του, οἱ δυνατότητες τῶν γύρω του πραγματικότητων. Ὁ Σάρτρ μᾶς λέει πὼς κανεὶς ἀπ' τοὺς παράγοντες αὐτοὺς δὲν περιορίζει «ἀπ' ἔξω» τὴν Ἐλευθερία. «Οἱ μόνον περιορισμοὶ πού συναντᾶ μιὰ Ἐλευθερία βρίσκονται μέσα στήν Ἐλευθερία»³⁴, μέσα της δηλαδή. Σὲ τελευταία της δηλ. ἀνάλυση πρόκειται πάντα γιὰ περιορισμοὺς πού ἐκλέγει ἡ Ἐλευθερία μου, ἀφοῦ καὶ στήν περίπτωση πού δοκιμάζω μιὰ ἀπαλλοτρίωση τῆς ἔλευθερίας μου, τοῦτο σημαίνει πὼς ἀναγνωρίζω στὸν ἄλλο ὡς ἔλευθερία πράγμα πού εἶμαι ἐλεύθερος νὰ μὴ τὸ κάνω; Νὰ θεωρήσω

δηλ. τόν άλλο ως αντικείμενο. Ὁ θάνατος ἐξ ἄλλου δέν ἀφορᾷ μέ κανέναν τρόπο τήν ἀνθρώπινη πραγματικότητα. Ποτέ δέν σημασιοδοτεῖ ὁ θάνατος τή Ζωή, ἀφοῦ τερματίζει τήν σημασιοδοτοῦσα δραστηριότητα. Γενικά, ὁ θάνατος δέν εἶναι μιᾶ ἀπό τίς δικές μου δυνατότητες. «Γιατί τὸ δι' ἑαυτὸ (pour · soi) εἶναι τὸ ὄν ποῦ ἀπαιτεῖ πάντα ἕνα μετά, δέν ὑπάρχει καμμιᾶ θέση γιά τόν θάνατο μέσα στό ὄν ποῦ εἶναι δι' ἑαυτὸ ⁴¹». Ἀνάγλυψη εἰκόνα τῆς σκέψεως αὐτῆς μᾶς δίνει ὁ Σάρτρ στό καλύτερο ἴσως ἀπό τὰ διηγήματά του, στόν «Τοῖχο» ⁴².

Ὁ Σάρτρ μᾶς ἔδωσε ἤδη μιᾶ διατύπωση ποῦ ρίχνει πολὺ φῶς στό σταυρὸ αὐτὸν τῶν φιλοσόφων ποῦ ἀποτελεῖ ἡ προβληματικότητα τῆς Ἐλευθερίας: Δέν πρέπει, λέει, νὰ λέμε πῶς ἐάν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, ἡ λύτρωσή του δέν ἔχει νόημα, ἀλλὰ ἀντίθετα, πῶς αὐτὴ ἡ λύτρωση εἶναι ἀκατανόητη ἐν ὁ ἄνθρωπος «κατ' ἀρχήν» δέν εἶναι ἐλεύθερος. Μόνο ἕνα ὄν κατ' οὐσίαν ἐλεύθερο μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίσει τὴ διαδικασία τῆς ἀπολυτρώσεώς του. Πραγματικὰ ἐδῶ ἐντοπίζεται ἡ συζήτηση. Ὁ ἀνθρώπινος ἐπαμφοτερισμός (ambiguïté humaine) πρέπει νὰ καθορισθεῖ στήν οὐσία του, στό ὄν του, κι' ἔπειτα νὰ περιγραφεῖ στίς διάφορες ἐκδηλώσεις του. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει ἀναγκαῖο τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ὄντολογία. Χωρὶς τὴν ὄντολογία κίνδυνος ὑπάρχει νὰ ἐκλάβωμε τὸν ἐπαμφοτερισμό (ambiguïté) αὐτὸν ὡς συνύπαρξη μέσα στόν ἄνθρωπο μιᾶς κάποιας ὑποταγῆς στίς motivations τοῦ κόσμου καὶ μιᾶς ἐλευθερίας ποῦ προσπαθεῖ νὰ ὑπερπηδήσει τίς motivations αὐτές. Καὶ τότε τὰ motivations αὐτὰ γίνονται αἰτίες (causes) καὶ ἡ ἐλευθερία κατανατᾷ ἀνενεργός. Γιά τὸν Σάρτρ ὁ ἀνθρώπινος ἐπαμφοτερισμός δέν ἔγκειται μεταξὺ τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐκείνου ποῦ ἀντιτίθεται σ' αὐτήν, ἀλλὰ μέσα στήν καρδιά τῆς ἐλευθερίας, ἀνάμεσα στή φορά (élan) τῆς καὶ στό ξανάπιασμα ἀπ' αὐτήν τὴν ἴδια τῆς φοράς αὐτῆς μέσα σ' ἕνα ἐκκαθαρίζοντα λογισμό γιά τοὺς σκοπούς τῆς. Ἔτσι τὸ βασικὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Σάρτρ, «Τὸ Ὄν καὶ τὸ μὴ Ὄν» εἶναι μιᾶ ὄντολογία τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ εἰκόνα ὄχι τῶν ὑδροδυναμικῶν συγκρίσεων ἀλλὰ ἡ εἰκόνα τῆς ἐκρήξεως ἀρμόζει στήν ἐλευθερία τοῦ ὑπαρξισμού, παρατηρεῖ ὠραῖα ὁ Φρανσις Ζανσόν ⁴¹.

* * *

Ἐνα Τρίπτυχο ⁴², Τὸ νόημα τῆς Ἐλευθερίας ποῦ σφυρηλατεῖ ὁ Σάρτρ θὰ φέρει τὸν συγγραφέα τῶν «Δρόμων τῆς Ἐλευθερίας» μοιραῖα στὰ ὑπέρτατα σημεία ποῦ ἀπασχόλησαν καὶ θὰ ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπο ὅσο θὰ ὑπάρχει ἀνθρώπινη ζωὴ στόν πλανήτη μας: Ὁ Θεός, ὁ Ἄνθρωπος, ὁ Ἄλλος.

Ἡ ἀρνηση τοῦ Θεοῦ κυριαρχεῖ μέ τὴν τραγικότητά της πάνω σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Σάρτρ καὶ τὸ μεταφυσικὸ καὶ τὸ λογοτεχνικὸ. Εἶναι μιᾶ ἀρνηση γεμάτη περιπάθεια, χωρὶς ἔμφαση καὶ τέλεια ἐξένη πρὸς μιᾶ κριτικὴ βολταιρικῆς ἢ κοινωνιολογικῆς ἢ μαρξιστικῆς ὑφῆς, καὶ τοῦτο γιατί ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Σάρτρ δέν εἶναι ταξίδι σὲ μιᾶ καλύτερη πατρίδα. Ἡ Σάρτρεια μεταφυσικὴ βλέπει τὸ χῶρο τοῦ ὑπαιρισθητοῦ ὄχι ἐξω ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτὸν ἀλλὰ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο.

Συστηματικὴ δογματικὴ ἔκθεση τῆς στάσεώς του ἀπέναντι τῶν ὑπερτάτων αὐτῶν σημείων δέν μᾶς ἔδωσε ἔως σήμερα ὁ Σάρτρ. Τὰ τρία μοτίβα ποῦ διατρέχουν ὀλόκληρη τὴ δημιουργία τοῦ Σάρτρ: Ὁ Θεός πέθανε. Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι Θεός καὶ ἡ Ἀνθρώπινη Ἀδελφοσύνη, θ' ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς μας παρακάτω μαζί με τὴ στάση ποῦ παίρνει ἡ Σάρτρεια Ἐλευθερία στό πολιτικὸ πρόβλημα τοῦ καιροῦ τῆς καὶ ποῦ συνοψίζεται στίς θέσεις: Κατὰ τοῦ Κομμουνισμοῦ—κατὰ τοῦ Ντέ-Γκῶλ ὁ ἐνεργὸς σοσιαλισμός. Γιατί γιά τὸν Σάρτρ δέν νοεῖται ἄνθρωπος πνευματικός, δηλ. ἐλεύθερος, χωρὶς τὴν ὑπεύθυνη στάση του μέσα στὰ προβλήματα δράσεως ποῦ γεννᾷ ἡ ἀνθρώπινη συμβίωση ⁽⁴³⁾ καὶ ποῦ περιστοιχίζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπειλητικὰ γιά τὴν ἐλευθερία του. Τὸ τρίπτυχο λοιπὸν αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ στάση τοῦ Σάρτρ στὰ προβλήματα δράσεως πρακτικῶς θ' ἀποτελέσουν τὴ συνέχεια τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ «Οἱ Δρόμοι τῆς Ἐλευθερίας». Ἐνα τέταρτο κεφάλαιο, «Ἡ Νοσταλγία τῆς Ἀγνότητος» θὰ κλείσει τὴν ὅλη μελέτη γιά τὸν Ζάν-Πώλ Σάρτρ.

Ἡ Ἐρησκευτικὴ ἀγωνία σὲ μιᾶ ἀντίθεση μέ τὴν ἀνθρώπινη, αὐτὴν ποῦ δοκιμάζει τὸ ἐλεύθερο ἄνθρωπο ὄν μέσα στὴ σύγκρουση μιᾶς «καταστάσεως», βρίσκεται, γιά τὸν Σάρτρ, στό κενό. Εἶναι ἄδεια ἀπὸ κάθε κατάσταση. Ὁ Σάρτρ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, γιά τὴν ὁποία τὸ Ἐρησκευτικὸ βίωμα εἶναι «ἄγνωστη Γῆ». Ὁ Κάντ, θὰ μᾶς πεῖ, πῶς πολὺ σωστὰ ἔδειξε τὴν ἀδυναμία νὰ προσεγγίζουμε πρὸς τὸ ὑπέρτατο νοούμενο ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀφιλοσόφητα ἐνεργεῖ ὅταν τὸ ἀποκαθιστᾷ μ' ἕνα ἀξίωμα. «Τὸ δράμα τοῦ ἀπόλυτου δημιουργοῦ, ἐάν ὑπῆρχε τέτοιος»— θὰ μᾶς πεῖ ὁ Σάρτρ—«θὰ ἦταν ἡ ἀπόλυτη ἀδυναμία του νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἀφοῦ τὸ πλάσμα του δέν θὰ μπορούσε νὰ νῆαι παρὰ αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ἀπὸ ποῦ πραγματικὰ θὰ ἀντλοῦσε τὴν ἀντικειμενικότητά του, ἀφοῦ ἡ μορφή καὶ ἡ ὕλη του εἶναι «ἐξ ἐμοῦ».

Καὶ ὁ Σάρτρ προσθέτει: Ὁ Θεός δέν ὑπάρχει. Ἄν ὑπῆρχε, δέν θὰ μπορούσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ παύσει νὰ νῆαι Θεός. Αὐτὴ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου συνηγορεῖ ὄχι ὑπέρ—ὅπως θὰ

δείξει ένας άλλος μεγάλος εκπρόσωπος της υπαρξιακής σκέψεως στις μέρες μας, ο Γαβριήλ Μαρσέλ⁽⁴⁴⁾ — αλλά κατά του Θεού. Από τη στιγμή που ο Όρέστης — στο θεατρικό έργο του Σάρτρ: «Οι Μυϊγες» — γνωρίζει το γεγονός της ελευθερίας του, ο Ζεύς μόνο στα λόγια του Θεάτρου υπάρχει. — "Ας δούμε μιὰ σκηνή του έργου αυτού.

ΖΕΥΣ

«... Το ίδιο μυστικό βαρύνει μέσα στις καρδιές μας.

ΛΙΓΙΣΘΟΣ

Δέν έχω μυστικό.

ΖΕΥΣ

Βέβαια. Το ίδιο που έχω κι' εγώ. Το δύσνηρό μυστικό των βασιλέων και των Θεών: Το μυστικό ότι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι. Είναι ελεύθεροι, Αίγισθε. Το ξέρεις και δέν τό ξέρουν.

ΛΙΓΙΣΘΟΣ

Διάβλεψε, αν τό γνώριζαν θαβάζαν φωτιά από τις τέσσερες μεριές στο παλάτι μου. Δέκα πέντε χρόνια τώρα παίζω την κωμωδία για να νά τους σκεπάζω την έξουσία τους. Τι είμαι αν όχι ο φόβος που έχουν οι άλλοι για μένα;

ΖΕΥΣ

Κι' εγώ επίσης έχω την εικόνα μου. Από εκατό χιλιάδες χρόνια, τώρα, χορεύω μπροστά στους ανθρώπους. Έναν άργό και σκοτεινό χορό. Πρέπει να με παρατηρούν: "Όσο έχουν καρφωμένα τα μάτια επάνω μου, λησμονούν να παρατηρήσουν τους εαυτούς των. "Αν λησμονιόμουν μιὰ μόνο στιγμή, αν άφωνα τα βλέμματά τους ν' αποστραφούν από έμέ..."⁽⁴⁵⁾

Δέν υπάρχει ανάγκη δημιουργού — έδω θα τον φέρει τον Σάρτρ ο παροξυσμός της Έλευθερίας που διδάσκει — δέν υπάρχει δημιουργία, τό πλάσμα δημιουργεί τον εαυτό του, καλύτερα: Δημιουργία είναι αυτό τό ανθρώπινο πλάσμα. Η ύπαρξη στον άνθρωπο προηγείται και καθορίζει την ούσία. «Αυτά τα αντικείμενα» — λέει ο Σάρτρ — «είναι εγώ. Το στυλό και ή πίπα, τό ρούχο, τό γραφείο, τό σπίτι είναι εγώ. Το σύνολο των κατοχών μου άνταννακλά τό σύνολο του είναι μου. Είμαι ό,τι έχω. Αυτό τό βουνό που άνεβαίνω, είμαι εγώ στο μέτρο και τό κατανικώ κι' όταν είμαι στην κορυφή του, όταν έχω άποκτήσει, ως τίμημα όλων των προσπαθειών μου αυτήν την πλατειά άποψη επάνω στην πεδιάδα και στις γύρω βουνοκορφές, είμαι ή άποψη. Το πανόραμα, είμαι εγώ διαχυμένος έως τα μάκρη του όρίζοντα, άφοϋ δέν υπάρχει παρά δι' έμου».

Ο κόσμος, για τον Σάρτρ, δέν μας είναι δοσμένος από τη μιὰ μεριά κι' ο άνθρωπος από την άλλη. Δέν άγγίζουμε παρά τον άνθρωπο και τον κόσμο μαζι, ή καλύτερα

τον άνθρωπο μέσα στον κόσμο. Και ο Σάρτρ θα όνειδίσει τη δειλία των άθέων του 18ου αιώνα: «Στόν 18ο αιώνα» — παρατηρεί ο Σάρτρ — «στον άθείσμο των φιλοσόφων, τό νόημα του Θεού καταργείται, αλλά με την ιδέα ότι ή ούσία προηγείται της ύπαρξεως. Αυτήν την αντίληψη τη βρίσκουμε σχεδόν παντού. Τη βρίσκουμε στον Ντιντερό, στον Βολταίρο κι' ακόμη και στον Κάντ. Ο άνθρωπος είναι κάτοχος μιās ανθρώπινης φύσεως. Ο άθεος υπαρξισμός που εκπροσωπεί είναι συνεπέστερος. Δηλώνει πως αν ο Θεός δέν υπάρχει, υπάρχει τουλάχιστον ένα όν στο όποιο ή ύπαρξη προηγείται της ούσίας, ένα όν που υπάρχει, προτού γίνει προσδιορισμο με κάποιο λογικό σχήμα κι' ότι αυτό τό όν είναι ο άνθρωπος ή ή ανθρώπινη πραγματικότητα όπως λέει ο Χάιντεγγερ. Τι σημαίνει τό ή ύπαρξη προηγείται της ούσίας; Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος υπάρχει «έν αρχή», βρίσκει τον εαυτό του, αναβλύζει μέσα στον κόσμο και ότι καθορίζεται μετά. Ο άνθρωπος, τέτοιον όπως τον άντιλαμβάνεται ο υπαρξισμός, εάν δέν είναι προσδιορισίμος, είναι γιατί δέν είναι κατ' αρχήν τίποτε. Δέν θα είναι τέτοιος παρά στο επόμενο, και θα είναι τέτοιος που θα κάνει τον εαυτό του. Έτσι δέν υπάρχει ανθρώπινη φύση γιατί δέν υπάρχει Θεός, για να την συλλάβει. Ο άνθρωπος δέν είναι τίποτε άλλο άπ' αυτό που κάνει τον εαυτό του. Τέτοια είναι ή πρώτη αρχή του υπαρξισμού».

Η άτέλειωτη έκταση της ελευθερίας τρώμαξε τον άνθρωπο. Η τακτική της στραθοκαμήλου μπροστά στον κίνδυνο είναι για τον Σάρτρ ή θρησκευτική πίστη. Έξιδανικευμένος θάνατος, φύση διακοσμούσα και τακτοποιούσα, Θεός, είναι για τον Σάρτρ σανίδες μάταιες, ριγμένες μέσα στη θάλασσα από τον φόβο του ανθρώπου, φόβο για να παλέψει με τα ίδια του τα μπράτσα τα κύματα της ελευθερίας του της άπερίοριστης που δέν είναι τίποτε άλλο από την άπερίοριστη ευθύνη του. Το μόνο φάρμακο αυτής της άγωνίας που γεννάει ή συναίσθηση της ευθύνης, είναι για τον Σάρτρ «l'engagement de ma liberté». Όσο δέν έκπληρώνω αυτό τό engagement, είναι φυσική ή άγωνία, χωρίς να είναι θεμιτή ή άπόδοσή της στους πυρετούς του υπέρπεραν. Η άγωνία είναι τό σήμα της άρρενωπής πράξεως, είναι τό υγιές τίναγμα που νιώθει ο άθλητής πριν έξορμήσει, ο μοναχικός διαλογισμός του στρατηγού όταν άποφασίζει την επίθεση.

* * *

Μόνος, έγκαταλελειμμένος (délaisié) ο άνθρωπος, είναι τό τέκνον των έργων του⁽⁴⁶⁾. Ο άνθρωπος και τα έργα του είναι ένα και τό αυτό. Όπως ένα και τό αυτό είναι ο άνθρωπος και ο κόσμος. Πολύ ώραία παρατηρεί, ο Μάρκ Μπεγκμπέντερ⁽⁴⁷⁾ στο βιβλίο του; «Ο άνθρωπος Σάρτρ: «Όπως ή δύ-

ναμη του Άνταίου διέρρει, όταν άφινε τὸ ἔδαφος, ὁ ἄνθρωπος χάνει κάθε πραγματικότητα ἐάν δὲν τὸν βλέπετε μέσα σὲ μιὰ κατάσταση». Ὁ κόσμος εἶναι μουγγός, ἀπρόσωπος. Δὲν εἶναι οὔτε κακός οὔτε καλός, οὔτε τοῦτο οὔτε ἐκεῖνο. Τὰ περιέχει ὅλα. Καὶ νὰ τὸ ρώτημα ποῦ θὰ τὸν διασχίσει, θὰ τὸν ἑτεροποιήσει, θὰ τὸν κάνει τ ο ὕ τ ο καὶ ὄχι ἐκεῖνο. Καὶ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποῦ θὰ βάλει τὸ ρώτημα, ἀπὸ τὸ στόμα του θὰ πηδήσει τὸ ὄχι. Λέει «εἶναι ὠραῖος καιρὸς» ἢ «εἶναι ἀσχημὸς καιρὸς» καὶ ὁ ἀπρόσωπος κόσμος φωτίζεται. Χωρὶς τὴ μοναξιά του, τὴν «ἐγκατάλειψή» του, χωρὶς τὴν ἀρνητικότητα του, δὲν θὰ ὑπῆρχαν οὔτε αὐτὰ τὰ λουλουδιὰ, οὔτε αὐτὰ τὰ πουλιὰ. Ἐξανακούσουμε τοὺς παράξενους αὐτοὺς στοχασμοὺς τοῦ παρισινοῦ διανοητῆ ποῦ, ἀφοῦ ἀρνήθηκε τὸ Θεό, θὰ θεοποιήσει τὸν ἄνθρωπο: «Μὲ τὴν πρωταρχικὴ ἀρνηση, τὸ δι' ἑαυτὸ (pour soi) συγκροτεῖται ὡς μὴ πρᾶγμα. Μὲ ἀφετηρία τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἔνα ὄν μπορεῖ νὰ ἀναγγεῖλει αὐτὸ ποῦ εἶναι. Πρέπει τὸ ἀντικείμενο νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴ συνείδηση ὄχι μὲ τὴν παρουσία του ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπουσίας του. Εἶναι γιατί τὸ καλαμάρι δὲν εἶναι τὸ τραπέζι, οὔτε τὸ ποτήρι, οὔτε ἡ πίπα κλπ., ποῦ μπορούμε νὰ τὸ συλλάβουμε ὡς καλαμάρι: Τὸ καλαμάρι δὲν εἶναι τὸ τραπέζι. Ἔτσι ὁ καθορισμὸς εἶναι ἔνα τίποτε, μιὰ ἀρνηση». Ἄλλ' ἄς προσέξουμε: Εἶναι, βέβαια, ἀλήθεια πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κάτι τὸ παθητικὸ οὔτε ἡ γνώση του θυμίζει τὸν πεπτικὸ σωλήνα. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι φτιάγει τὸν κόσμο του ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' οὔτε ὁ Κάντ οὔτε οἱ ἄλλοι ἰδεαλιστὲς βρίσκουν δικαίωση μ' αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις. Δὲν ἀρκεῖ μαζὶ μὲ τὸν Κάντ νὰ ξαναφέρουμε ἐπάνω στὸ ἔδαφος τὸν ἰδεαλισμὸ, βεβαιώνοντας ὅτι ἡ γνώση δὲν καθορίζεται παρὰ μὲ τὴν ἐπαφή της μὲ τὰ ἐδάφη. Ὁ Κάντ θ' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς ἰδεαλιστικὲς ματαιοδοξίες γιὰ νὰ υἱοθετήσει μιὰ κοπερνίκειο ὑπεροψία: Ἄρνεῖται νὰ δεχθεῖ τὸ λόγο νὰ γυρίζει στὸ κενό, ἀλλὰ μᾶς παρουσιάζει τὰ πράγματα νὰ γυρίζουν γύρω ἀπὸ τὸ λόγο, ἔνα λόγο τελειωμένο καὶ δυνάστη ποῦ λειτουργεῖ καὶ ἐπιβάλλει σ' αὐτὰ τὶς ἀπόψεις του. Λοιπὸν τὸ πνεῦμα, γιὰ τὸν Σάρτρ, δὲν εἶναι καμωμένο «ἐκ τῶν προτέρων». Ἰππότης τοῦ μηδενός εἶναι ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν Σάρτρ. Τὸ σπαθὶ του λέγεται ἀρνηση. Μ' αὐτὸ «ὑπερβαίνει» τὸν κόσμο. Μ' αὐτὸ διασχίζει τὴν ἀνεξάντλητη πολλαπλότητα τοῦ κόσμου, τοῦ «ἐν ἑαυτῷ» (en soi).

Καὶ ἔρχεται τὸ ἐρώτημα: Μπορῶ νὰ ἐκλέγω τὸ πᾶν; τίποτε δὲν παίρνει ἀξία χωρὶς τὴν ἐκλογὴ μου; Εἶμαι, λοιπὸν, ὀλοκληρωτικὰ καὶ ἀδιάκοπα ἐλεύθερος; Πραγματικὰ τὸ ἀγκάλιασμα τῆς ἐλευθερίας μου εἶναι ἀπεριόριστο. «Καὶ ἐσὺ ἐλεύθερη καὶ σὺ θεία, ποῦ ὅ,τι θέλεις εἴμπορεῖς...» ψάλλει ὁ Ποιη-

τῆς μας. Ἡ ἐλευθερία μου δὲν εἶναι τόσο τὸ σπαθὶ ποῦ κρέμεται ἀπὸ τὸ σῶμα μου, ὅσο αὐτὸ τὸ λίκνισμα τοῦ βήματός μου ποῦ δημιουργεῖ μιὰ σχισμὴ μέσα στὸν κόσμο τῶν ἀντικειμένων. Ἄλλ' εἶπαμε ἤδη πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπάρχει, γιὰ τὸν Σάρτρ, παρὰ μέσα σὲ μιὰ κατάσταση. Αὐτὴ ἢ «κατάσταση» δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου; Ἄς σκεφτοῦμε: Αὐτὸς ὁ βράχος ποῦ εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου εἶναι κάτι οὐδέτερο: Καὶ νὰ ποῦ παρουσιάζομαι μπροστὰ στὸ βράχο αὐτὸν ὡς ἀλπινιστῆς κι' ἀμέσως παίρνει μιὰ μορφή ὁ βράχος αὐτός: Εἶναι ἀπρόσιτος ἢ εἶναι προσιτός μὲ τὴν α ἢ μὲ τὴν β προσπάθεια κ.ο.κ. Καὶ νὰ ποῦ παίρνω τώρα ἄλλη θέση, μπαίνω σ' ἄλλη «κατάσταση». Εἶμαι μεταλλειολόγος κι' ἀμέσως ὁ βράχος παίρνει ἄλλη ὄψη. Εἶναι ὑπὸ διάνοιξη, πρόκειται νὰ τὸν διασπάσω, ἢ εἶμαι ἕνας περιπατητῆς καὶ ὁ βράχος παίρνει τὴν ὄψη τοῦ «γραφικοῦ» κλπ.

Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν πράγματα ἀλλὰ γεγονότα, σήματα πραγματικὰ τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀλήθεια, δὲν ἔχω τὸ πᾶν διαλέξει. Δὲν ἐδιάλεξα τὴ γέννησή μου καὶ δὲν εἶμαι ἐγὼ βέβαια ποῦ θὰ διαλέξω τὴ στιγμή καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου μου. Ἄλλὰ καὶ κανεὶς δὲν διαλέγει «ἀντ' ἐμοῦ» σ' αὐτὲς τὶς περιοχές. Ἐδῶ μόνον τὸ ἄλογο κυριαρχεῖ κι' ἔτσι ἡ ἐλευθερία μου δὲν ὑποβάλλεται σὲ καμμιὰ δοκιμασία. Ὁ θάνατος, ἀντίθετα μὲ τὸν Χάιντγγερ, εἶναι γιὰ τὸν Σάρτρ ἕνα καθαρὸ γεγονός· εἶναι τυχαιότητα, ὅπως ἡ γέννηση ποῦ ἔρχεται ἀπ' ἔξω καὶ μᾶς μεταμορφώνει σ' ἕνα «ἀπ' ἔξω». Θὰ ποῦμε πὼς ἡ κατάσταση, ἐπὶ τέλους, ὀροθετεῖ τὴν ἐλευθερία μου; Φτωχός, εἶμαι ἐλεύθερος νᾶμαι πλούσιος; Φυλακισμένος, νὰ βγῶ ἀπὸ τὴ φυλακή; Ὁ ἰδεαλιστῆς θὰ μᾶς πεῖ πὼς εἶναι ἐλεύθερος ὁ φυλακισμένος γιατί μπορεῖ ν' ἀφίσει ἐλεύθερο τὸ πνεῦμα του. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ψευτο-ιδέα. Ἡ ἐλευθερία δὲν φωλιάζει στὴ θέληση, οὔτε στὴ νόηση. Τὰ κλασσικὰ σχήματα εἶναι τεχνάσματα γιὰ γελωτοποιούς. Ἡ ἐλευθερία ἐκτελεῖ, εἶναι μιὰ ἀγωγή. Καὶ ὁ προλετᾶριος μὲ τὴν καρδιά τοῦ συνωμότη καὶ μὲ τὰ ἀκίνητα χέρια δὲν εἶναι παρὰ σκλάβος. Ἄλλ' εἶναι ἐλεύθερος νὰ γραφεῖ σ' ἕνα συνδικάτο, νὰ κατέβει στοὺς δρόμους ἀπεργός κλπ. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ φυλακισμένος: Ἄν διαλέξει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν ἐλευθερία, θ' ἀντισταθεῖ καὶ μέσα στὴν ἴδια τὴ σάρκα του, ἀρνούμενος, ὅπως τόσοι στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, τὶς γεμάτες πειρασμὸ προσφορές, ὀργανώνοντας μὲ τὸν πιὸ δραστήριο καὶ θετικὸ τρόπο τὸ σχέδιο τῆς ἀποδράσεως. Παρόμοιοι ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι. Αὐτοὶ φτιάχνουν τὴν κατάστασή τους μέσα στὴν ἀνοιχτὴ κατάσταση ποῦ βρέθηκαν. Δὲν ὑπάρχει τρόπος ν' ἀποφύγω τὴν ἐλευθερία μου. Νό τὴν ἀρνηθῶ; Κι' αὐτὸ εἶναι ἀκόμη σῆμα ἐλευθερίας. Κι' αὐτὴν τὴν ἀπάρνηση ἕνα ἐλεύθερο ὄν θὰ τὴν κάνει. Ἔτσι εἶμαστε ὑπεύθυνοι καὶ γιὰ τὴν ἐλάχι-

στη σκέψη, κίνηση, αίσθημα. Δεν υπάρχει ούτε μία στιγμή, για τον Σάρτρ, που να μη μπορούμε να ξαναδημιουργηθούμε, άλλοι Θεοί, όλοκληρωτικά. Για τον Σάρτρ υπάρχει μια και μόνη αξία ανθρώπινη. Το δνομά της: Εύθυνη, Γέννησή της, ή Έλευθερία.

* * *

Ο Άλλος. «Ανοιχτός, ανοιχτός, εγώ ο ίδιος για την αιωνιότητα παιδερραστής, κακός, δειλός. Με βλέπουν. Όχι ακριβώς: αυτό με βλέπει, ήταν το αντικείμενο ενός βλέμματος, ενός βλέμματος που τον ανασκάλευε μέχρις εγkάτων, που τον διέσχισε με χτυπήματα μαχαιριού και που δεν ήταν το βλέμμα του: Ένα συμπαγές βλέμμα, ή ίδια ή νύχτα που τον περίμενε εκεί, ή στο βάθος του και που τον καταδίκαιζε να ναι ο ίδιος ο έαυτός του, δειλός, υποκριτής, παιδερραστής για πάντα. Ο ίδιος ο έαυτός του. Παλλόμενος κάτω απ' αυτό το βλέμμα και περίτρομος γι' αυτό το βλέμμα. Το βλέμμα. Η νύχτα. Σαν νάταν ή νύχτα βλέμμα. Είμαι ίδωμένος. Διαφανής, διαφανής, διαπερασμένος, αλλά από ποιόν; Δεν είμαι μόνος, είναι ο Δανιήλ, δυνατός»⁽¹⁸⁾. Σ' αυτό το χωρίο των «Δρόμων της Έλευθερίας» συνοψίζεται ή σκέψη του Σάρτρ για την ύπαρξη μπροστά στον άλλο. Ο άλλος είναι κάποιο πράγμα για μένα; Είναι αυτό το σώμα του περιβολάρη που σκύβει, πάνω στα λαχανικά του; Για τον Σάρτρ, τι διακρίνει τον άλλο από κάποιο σωματικό πράγμα, είναι το βλέμμα του. Αυτό το βλέμμα μου αναγγέλλει πώς αυτός ο άλλος είναι επίσης ένα δι' έαυτό (pour soi), ότι αυτός ο άλλος είναι έλευθερος. Μά και στο «Όν και μη Όν» θά μās δώσει άλλου είδους αλλά της ίδιας ουσίας έρμηνεία του Άλλου Σάρτρ: «Το βλέμμα που έκδηλώνουν τὰ μάτια, οποιασδήποτε φύσεως και αν είναι, είναι μια καθαρή επαναφορά στον έαυτό μου. Ότι αντιλαμβάνομαι άμεσα, δεν είναι ότι υπάρχει κάποιος, είναι ότι είμαι διαβρώσιμος, ότι έχω ένα σώμα που μπορεί να πληγωθεί, ότι κατέχω μια θέση και ότι με κανένα τρόπο δεν μπορώ ν' αποδράσω όπως είμαι άλυπηροί, εν όλίγοις, τι με είδα». Όταν ο άλλος με παρατηρεί, τείνω να θεωρήσω ότι με έκλαμβάνει ως ένα ώμο υπάρχον. Με το φόβο αυτό νοιώθω τον έαυτό μου αποπετρωμένο στο εν έαυτώ μου (en soi), παύω να νοιώθω τον έαυτό μου ως έλευθερία. Είμαι άπολιθωμένος. Ο Άλλος είναι ή Μέδουσα Γοργόνα. Αίφνης αποκτώ όλες τις ιδιότητες των πραγμάτων. Αδειάζω από τον έαυτό μου. Έκλεψαν τον έαυτό μου.

Για τον Σάρτρ, σε καμιά σχέση δεν μπορώ να βρω τον άλλον ως πρόσωπο. Η γίνομαι σκλάβος του, ή τον κάνω σκλάβο. Αφού είμαι πάντα αυτό που δεν είμαι, πώς θάταν ο άλλος, τι είμαι; Αφού δεν είμαι ποτέ ένα όρισμένο πρόσωπο, αλλά ένα δν κινούμενο και «έν καταστάσει», πώς

θά συλλάβει ο άλλος μια πληρότητα που δεν υπάρχει; Η Κόλαση είναι ο Άλλος, θά συμπεράνει ο Σάρτρ. Άλλά να το θεατρικό έργο του Σάρτρ: «Κεκλεισμένων των θυρών». Θά μās φέρει μια ριπή ημερότητας και ήσυχασμού. Ανάμεσα του Γκάρσιν και της Ίνές δημιουργείται ή ίδια γόνιμη αδελφοσύνη που υπάρχει μεταξύ των στρατιωτικών των αντιπάλων στρατοπέδων και που οδηγεί τον νικητή, με την περιβολή του πολίτη, ν' απλώσει το χέρι στον νικημένο με εκτίμηση. Η άποτυχία είναι έπιτυχία. Έως εδώ θά φτάσει ο Σάρτρ. Η χώρα της χάριτος, ή χώρα της χριστιανικής Αγάπης, της Charité, ή χώρα της Έλπίδας, είναι κλειστή στο μέχρι παροξυσμό, αμείλικτα φωτεινό, αυτό πνεύμα.

* * *

Κατά του Κομμουνισμού. Κατά του Ντέγκωλ: Η αντίθεση προς κάθε είδους καταπίεση και ή κριτική των μύθων που προστατεύουν και δικαιολογούν τις καταπίεσεις αυτές αποτελεί για τον Σάρτρ τη μόνη μέθοδο για την πραγμάτωση ενός υγιούς σοσιαλισμού. Η πρόοδος, κ' έπιμένει σ' αυτό ο Σάρτρ, δεν καθορίζεται έγκυρα παρά εν όψει του παρόντος που πρέπει να υπερβληθεί. Το να καθορίζουμε την πρόοδο εν όψει ενός μέλλοντος για το οποίο δεν μπορούμε να πούμε θετικά τί θά είναι, κινδυνεύουμε ν' ανοίξουμε το δρόμο σε κάθε είδους άπαιτη. Είναι αυτό που κάνει στις ήμέρες μας το κομμουνιστικό κόμμα. Σ' αυτό τὰ μέσα καταστρέφουν τον σκοπό, ή διαλεκτική καταντὰ όρθοδοξία και ο δυναμικός ιδεαλισμός μεταμορφώνεται σε αυτόματισμό. Τὰ μέσα δεν υπάρχουν χωρίς τον σκοπό και ο σκοπός δεν υπάρχει χωρίς τὰ μέσα. Δεν μπορούμε συγχρόνως να θέλουμε να λυτρώσουμε τον άνθρωπο και να κάνουμε αρχή της δράσεώς μας με την υποδοούλωσή του. Σκοποί και μέσα πρέπει να συντηρούν μεταξύ τους στενές σχέσεις, έσωτερικές σχέσεις. Θά μπορούσε κανείς να πεί ότι όλα είναι σκοπός και όλα είναι μέσον. Ένα μέσον είναι για ένα σκοπό που γίνεται ο ίδιος μέσο για ένα άλλο σκοπό και ούτω καθ' έξης⁽¹⁹⁾. Ο κομμουνισμός οδηγεί στο ίδιο τέρμα που φέρνει και ο Ντε-γκωλιζμός, ο αντίπαλός του: Την καταπίεση. Ο Σάρτρ, στο περισσότερο πολιτικό κείμενό του, τον «Υλισμό και την Έπανάσταση» θ' αντιταχθεί με την ίδια αμείλικτη όξυδέρκεια και στα δυο σχήματα δράσεως. Θ' αντιταχθεί εν όνόματι της Έλευθερίας.

Δ'. Η ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΝΟΤΗΤΑΣ

Έκείνο που σπρώχνει τον Σάρτρ στις «μαύρες περιγραφές», στην προτίμηση προς τις «ακάθαρτες» φυσιολογικές πλευρές των ανθρώπων και στην άριστοτεχνική περιγραφή τους, είναι ή κρυφή αλλά παντού παρού-

σα νοσταλγία για κάτι απόλυτα καθαρό, για μια μεταλλική καθαρότητα, μια νοσταλγία του άγνου, του παρθένου, του άγγιχτου. Υπάρχει στον πεζογράφο Σάρτρ μια τέχνη που δίνει στη λέξη και στη φράση όλη τη μαγική της δύναμη, υπάρχει ένα είδος γυμνότητας ψυχρής και ήρεμης που αποτελεί το βαθύ γνώρισμα του ύφους του. Σε μια άρρενωπή αδελφότητα φαίνεται πώς κατά-τείνει όλο το έργο του Σάρτρ. Το έργο αυτό δεν μας έδειξε ακόμη ολόκληρη τη φυσιογνωμία του. Η Ήθική του Σάρτρ μόλις δια-φαίνεται μέσα από τα όντολογικά του παρατηρήματα. Το βασικό μυθιστόρημά του, οι «Δρόμοι της Ήλευθερίας», δεν έτελειωσε ακόμη. Είναι ακόμη «έν τω γίνεσθαι» το έργο αυτό.

Περισσότερο από ένας γεννημένος μετα-

φυσικός, από ένας λαμπρός πεζογράφος κι ένας δαιμόνιος θεατρικός συγγραφέας, ο Σάρτρ είναι κυριώτατα μια Συνείδηση. Μια ευρωπαϊκή Συνείδηση του καιρού μας από τις πιο άγρυπνες και για αυτό από τις πιο τραγικές. Ο Σάρτρ, όπως και ο Γιάσπερς, όπως και ο Γαβριήλ Μαρσέλ, — των οποίων θα δούμε το έργο από τις φιλόξενες στήλες της «Νέας Έστίας» — στέκονται στην εποχή μας στα άκραία εκείνα όρια, επάνω στα οποία στάθηκαν άλλοτε, σ' άλλους σταθμούς της πορείας του ευρωπαϊκού πνεύματος, ένας Κίρκεγκαρντ κι ένας Νίτσε. Είναι τα πνεύματα που προωρίστηκαν από τη μοίρα να σηκώνουν το βαρύτερο φορτίο απ' όσα έπεσαν ποτέ επάνω σ' ανθρώπινους ώμους: Το φορτίο του «Λόγον διδόναι».

Κ. Ι. ΔΕΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

31. Βλ. J. P. Sartre. Les Chemins de la Liberté. I.: L'Age de Raison, σελ. 114: «...Έιχα πιστέψει, Ζάκ, πώς ή Ήλευθερία συνίσταται στο να κοιτάξεις κατάματα τις καταστάσεις μέσα στις οποίες τοποθετήθηκες μ' όλη σου τη θέληση και στο να δέχεσαι όλες σου τις εϋθύνες...»

32. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et le Néant. σελ. 634, 635 έπ. P. Jeanson. Le Problème moral et la Pensée de Sartre, σελ. 308.

33. Βλ. J. P. Sartre. Mauriac et la Liberté, έν Nouvelle Revue Française, 1939, σελ. 212-232.

34. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et Néant. Σελ. 29.

35. Αυτήν την ιδέα εκφράζει ο Χάιντεγγερ όταν λέει πώς «ο κόσμος ανήκει όντολογικά στην ύπαρξη» ή πώς για την ύπαρξη το χαρακτηριστικό είναι «τό όν μέσα στον κόσμο». Βλ. M. Heidegger. Sein und Zeit. σελ. 64, 176 και 366.

36. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et le Néant. σελ. 511.

37. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et le Néant. σελ. 511.

38. Για τον Μπερνάνό, βλ. τη μελέτη του υποφαινομένου δημοσιευμένη στην «Καθημερινή» της 8ης, 14ης και 21ης Ιουλίου 1949.

39. Βλ. K. Jaspers. Philosophie. II σελ. 186: Ich wille im sinne des ich muss.

40. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et le Néant σελ. 608.

41. Βλ. J. P. Sartre. L'Être et le Néant σελ. 624.

42. Βλ. J. P. Sartre. Le Mur. édit. Gallimard 1939 σελ. 21 και 22.

43. Βλ. Fr. Jeanson έν. άν. σελ. 311.

44. Βλ. Marc. Beigbeder. L'Homme Sartre, édit. Bordas σελ. 27 έπ.

45. Βλ. συστηματική έκθεση της στάσεως αυτής στην διάλεξη του Sartre που έδωσε στη σειρά των διαλέξεων που έγιναν υπό την αιγίδα της Unesco στη Σορβόνη. La responsabilité de l'Écrivain, έν Les conférences de l'Unesco édit. Fontaine, 1947, σελ. 57-73. Άνάλογη με τη Σάρτρεια στάση πήρε στον τόπο μας ένας κορυφαίος κριτικός μας, ο κ. Αίμ. Χουρμούζιος, με το δοκίμιο του «Το Ζωτικό μίσος» και με το τελευταίο κείμενό του της «Νέας Έστίας» της 1ης Ν/βρίου 1951. Το «Ζωτικό Μίσος» βρίσκεται στο βιβλίο του: «Η Δοκιμασία του Πνεύματος».

46. Βλ. G. Marcel. L'existence et la Liberté Humaine Chez. J. P. Sartre. Έν Les Grands Appels de l'Homme Contemporain, édit. du Temps Présent, 1946, σελ. 82 έπ.

47. Βλ. J. P. Sartre. Les Mouches. Paris, édit. Gallimard. 1943 σελ. 12 έπ.

48. Βλ. Marc. Beigbeder. L'Homme Sartre. 1947, σελ. 41 έπ.

49. Βλ. έν. άν.

50. Βλ. J. P. Sartre. Les Chemins de la Liberté: II Le Sursis σελ. 109.

51. Βλ. J. P. Sartre. Matérialisme et Révolution έν Temps Modernes, No 10, σελ. 13.

